

חוברת לימוד והגות

וישלה

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וישלה":
הטרגדיה של דינה": מדוע התורה חושפת, דווקא ברגע ניצחונו של יעקב,
את מה שמכתיים את ביתו. בת שהוסתרה בתיבה ושקולה אינו נשמע
לעולם, ברית שנראית כקידום, שני אחים המכים עיר שלמה — והאמת
כנקודת הצטלבות.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וישלח

01 מן התחבולה אל פנים אל פנים

02 היום שבו נולד יוסף

03 מדוע לחשוף את הכביסה המלוכלכת?

04 שמות כדי לרכוש לב

05 בת במקום בן

06 "ותצא דינה בת לאה"

07 דינה בתיבה

08 שתיקתה של דינה

09 שלוש טענות כלפי יעקב

10 שכם — קידום

11 שני אחים, עיר שלמה

12 האמת היא צומת

הצגה

עד כה הכול נעשה בתחבולה: מול עשו על הבכורה ועל הברכה, ואחר כך מול לבן. הפעם יעקב חדל לברוח. הוא מחליט לעמוד מול אחיו פנים אל פנים.

השאלה

מדוע נאלץ יעקב זמן רב כל כך לנקוט תחבולות, ומה משתנה כשהוא מעז סוף סוף לעמוד מול עשו?

התשובה

"לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל" (בראשית לב, כט).

מלידתו רוצה יעקב להישאר בעקבות עשו, משום שעשו מעורב בעולם המציאות, היומיום, וצריך לשאוב מן הכוחות האלה כדי להתמודד עם בעיות החיים. לא הכול נפתר בין ארבע אמותיו של בית המדרש: הכול מתממש בחיים הציבוריים. אבל עשו רוצה שליטה מלאה ולקחת ממנו את בכורתו; כדי להגן עליה, יעקב נאלץ לנקוט תחבולה. אצל לבן — אותה בעיה: רצון לשלוט שאינו מניח לו לכפות את מסלולו הרוחני.

נגמרה הבריתה. יעקב רוצה שיכירו בו ויקבלו אותו כמות שהוא. הוא מציג סוף סוף את שמו: כן, הוא נקט תחבולה, הוא עקף מצבים, הוא לא היה נקי. אבל מעתה הוא נושא את תוארו בשם ישראל, ישר עם ה'.

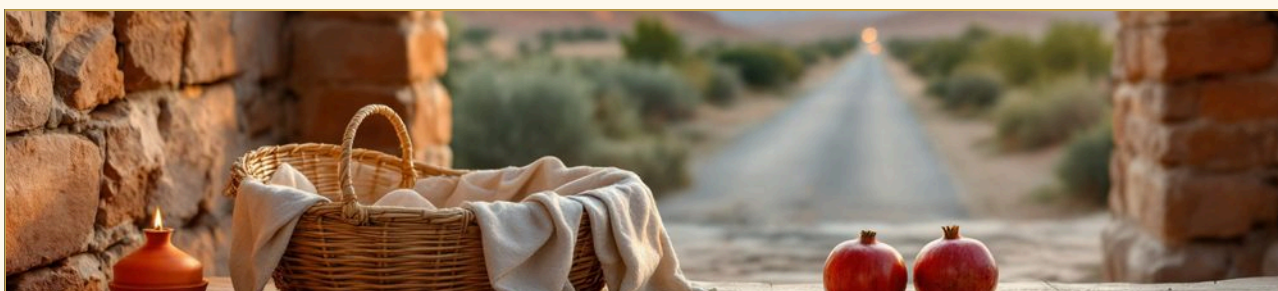
הוא משיג את מה שתמיד השתוקק אליו: את הכרתו של עשו, ודרכה את השימוש בכוחו הגנוז.

מסקנת הרב

הוא הפנים אותו, הוא שלט בו, הוא אינו בורח ממנו עוד.

לקח לשולחן

מול מי אנו עדיין עוקפים מצבים במקום להציג את עצמנו כמות שאנו? מה חסר לנו כדי להעז לעמוד פנים אל פנים?

הצגה

מתי מחליט יעקב לשוב? המסורת עונה: כשנולד יוסף, כי שטנו של עשו נולד עמו. הרב קושר לכך חלוקה עתיקה יותר, בין שתי אחיות.

השאלה

מדוע לידתו של יוסף מאפשרת את העימות עם עשו?

התשובה

"ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף" (בראשית ל, כה) — "משנולד שטנו של עשו", מפרש רש"י.

הייתה חלוקה מתוכננת בין ילדי רבקה לילדי לבן: עשו ללאה, יעקב לרחל. לאה לא קיבלה את החלוקה הזאת. היא עשתה הכול כדי לקשור אליה את יעקב — גם היא בתחבולה, כמו בצד של לבן.

אבל בזיווג עם שתי האחיות, יעקב הפנים גם את הכוח שהיה שייך לעשו, שנועד ללאה, וגם את זה של רחל. זה האיזון המושלם: מעתה אפשר לבנות את בית ישראל.

ויוסף, בן רחל, נושא את הכוח הזה לעמוד מול עשו. עם בואו לעולם, מה שהיה רק בריחה נעשה אפשרי.

מסקנת הרב

הכוח לעמוד מול עשו מתבהר עם בואו של יוסף לעולם.

לקח לשולחן

במשפחתנו, איזו לידה, איזה מאורע נתנו לנו את האומץ לעמוד מול מה שברחנו ממנו? ואיזה חלק של האחר הפנמנו לבסוף בתוכנו?

מדוע לחשוף את הכביסה המלוכלכת?

הצגה

בית יעקב שלם סוף סוף. ודווקא כאן הכול משתבש: הפגיעה בדינה, נקמת האחים, מעשה ראובן, מות רחל.

השאלה

מדוע התורה, ברגע הניצחון, פורשת את כל מה שמכתיים את בית יעקב?

התשובה

הרב: "את הכביסה המלוכלכת מכבסים בבית? מוטב שלא לחשוף אותה!"

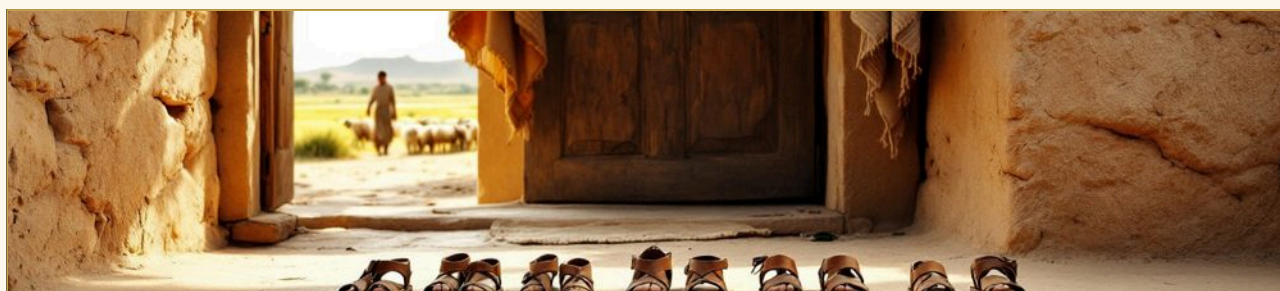
אפשר לתפוס את בית ישראל, את בית יעקב, כמבנה בעל שתיים־עשרה צלעות, שנים־עשר עמודים, סגור מכל צדדיו, שאינו מאפשר כניסת שום יסוד זר. אבל מרכז הכובד של הבית הזה הוא הנשי: רחל ולאה.

האיזון הושג, יעקב מנצח, מסלול חדש יכול להתחיל. וכאן הדברים אינם מתרחשים כפי שהיינו רוצים: מאורעות עצובים זרועים לאורך דרכו.

מדוע לחשוף אותם? השיעור משיב על כך צעד אחר צעד: יש כאן ביקורת המופנית אל יעקב, הרהור על הגנת־יתר על הילדים, ואזהרה על מצבו של עם שהוא מיעוט.

לקח לשולחן

בסיפור המשפחתי שלנו, האם יש פרקים שאנו מעדיפים להשתק? מה נפסיד אם נסתיר אותם מילדינו — ומה נרוויח אם נספר אותם באמת?

הצגה

בכל לידה נותנת לאה לבנה שם המדבר על בעלה: עתה יאהבני אישי; הפעם ילוה אישי אליי. כאילו הילדים האלה נועדו רק להחזיק את יעקב.

השאלה

מה היו מרגישים בני לאה אילו שאלו את אמם על משמעות שמם?

התשובה

"כי עתה יאהבני אישי" (בראשית כט, לב); "עתה הפעם ילוה אישי אליי" (בראשית כט, לד).

לאה אמנם מבקשת לתת ליעקב זרע, אבל הכתוב אומר בכל פעם: ליעקב. נראה כאילו כל ילדיה נועדו רק למצוא חן בעיני בעלה, לפתות אותו ולהחזיק אותו. למרבה המזל, אומר הרב, הם אינם שואלים את אמם על משמעות שמם: הם היו מרגישים מתוסכלים בכל הרמות.

מתוסכלים מאהבת אביהם, ומתוסכלים משום שהם רק פתרון חירום בהמתנה לילד שיבוא: יוסף, שיהיה מושא אהבתו של יעקב אחרי פטירת רחל.

צריך להיכנס מעט לנפשם של הילדים האלה כדי להבין שלא קל לקבל שיוסף יהיה הבן הנבחר של כל המשפחה.

מסקנת הרב

זו קנאה מוצדקת.

לקח לשולחן

האם ילדינו יודעים מדוע נתנו להם את שמם? שכל אחד יספר את סיפור שמו. והאם מישוהו מהם הרגיש פעם שהוא רק "בהמתנה" לאחר?

הצגה

אחרי שישה בנים יולדת לאה בת. הכתוב אינו אומר יותר: לא הסבר להתעברות, לא נימוק לשם. רק: ותקרא את שמה דינה, מן המילה האומרת דין. והמדרש מספר על חילוף מפתיע.

השאלה

מה אומר שמה של דינה, ומדוע המדרש קושר את לידתה ללידת יוסף?

התשובה

"ואחר ילדה בת, ותקרא את שמה דינה" (בראשית ל, כא); "יסף ה' לי בן אחר" (בראשית ל, כד).

לאה עושה כביכול דין לעצמה: עשיתי כל מה שהיה עליי לעשות כדי להתקבל אצל בעלי — אף שבתחילה, אותי כפו עליו. יש כאן מעין כפייה במקור. גורלה של דינה יהיה מאותו טבע, בהבדל אחד: שם יהיה שימוש בכוח, ואילו כאן היה שימוש בתחבולה.

המדרש אומר שיוסף נוצר במעי לאה ונולד מרחל, ודינה נוצרה במעי רחל ונולדה מלאה. לאה לא יכלה לשאת את המחשבה שתיתן שבעה בנים כשאחותה תיתן רק אחד, בשעה שלבלהה ולזלפה היו שניים לכל אחת. היא מבקשת בת ומשאירה לאחותה את זכותו של הילד הזה.

יוסף, ששמו פירושו להוסיף, הוא אפוא פרי משותף של שתי האמהות.

מסקנת הרב

התעברות הילד אינה חסרת חשיבות: היא מטביעה חותם, בכל מקרה.

לקח לשולחן

לאה מוותרת על בן כדי שאחותה לא תושפל. על מה ויתרנו כדי שאח, אחות, ישמרו על מקומם? ועל מה נוכל לוותר השבוע?

הצגה

הכתוב מציג את דינה כ"בת לאה", ובהמשך כ"אחותם". אין זה ניטרלי. ולעתים קרובות נעשו את יציאתה לסיבת אסונה.

השאלה

מדוע התורה קושרת כאן את דינה לאמה — ומה יש לחשוב על יציאתה?

התשובה

"ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ" (בראשית לד, א); "ותצא לאה לקראתו" (בראשית ל, טז).

היא בת לאה משום שיש אצל לאה דרך של יציאה. כשיעקב שב מן השרה, לאה יוצאת לקראתו לפני שייכנס ואומרת לו: שכור שכרתיך בדודאי בני. כך היא משכנעת אותו לבוא אליה. הדרכים האלה אינן מוערכות, ומה שהוא לגנאי לאם יהיה לגנאי גם לבת: גם היא יצאה.

אבל שימו לב, אומר הרב: חז"ל לא הכריעו את הדברים כך. דינה אינה הולכת לראות את בחורי העיר שכם. היא מסתכלת כיצד מתלבשות הבנות, מה אורח חייהן. אין כאן מבט של תאוה.

היא הייתה יפה מאוד, ויופייה הוא שהיה מקור הרפתקתה העצובה.

מסקנת הרב

אין כאן מבט של תאוה: זו הערכה ושאיבת השראה.

לקח לשולחן

להסתכל כיצד אחרים חיים כדי לשאוב מהם השראה: האם זה חטא? במה מסתכלים ילדינו אצל אחרים, והאם אנו יודעים לדבר על כך עמם בלי לחשוך בהם?

הצגה

לפני המפגש עם עשו, יעקב מסתיר את בתו דינה בתיבה, פן ייקח אותה עשו. ולאחר מכן אומר הכתוב: ותצא דינה בת לאה לראות בבנות הארץ.

השאלה

יעקב הגן על בתו מפני הסכנה שראה מתקרבת. מדוע באים אליו בטענות על כך?

התשובה

"ואת אחד עשר ילדיו" (בראשית לב, כג) — "ודינה היכן היתה? נתנה בתבה ונעל בפניה" (רש"י).

יעקב פחד כל כך לבתו, שבפגישה עם אחיו שם אותה בתיבה, במעטפת כזאת שעשו לא יוכל לראותה. זו תוכחה מצד התורה: אילו לא מנעת אותה מעשו, אולי הייתה מקרבת אותו אל בית יעקב, ולא הייתה נפגעת בשכם.

משתתף מקשה: האם אין הורה חייב להגן על ילדו מפני סכנה מיידית? נכון, משיב הרב: בת זקוקה לשמירה מיוחדת. אבל אין לנעול אותה. יש לאפשר לה לעמוד על שלה, להגן על עצמה בכוחותיה שלה, ולעזור לה בכך.

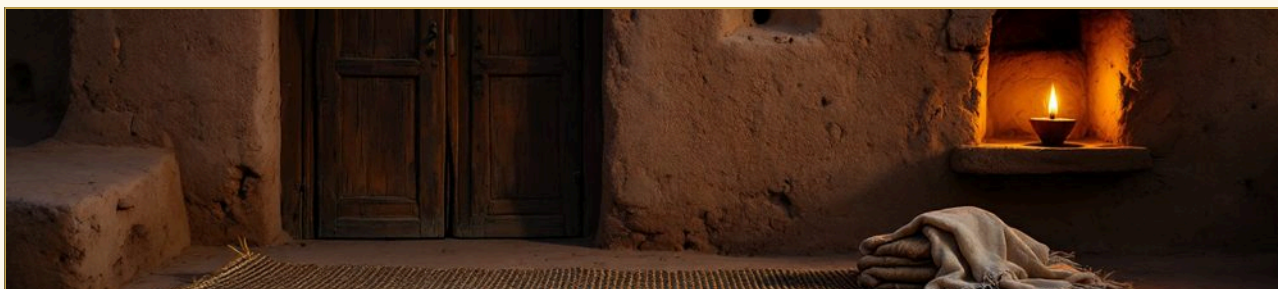
אחרת התגובה הפוכה: היא תרצה בכל מחיר לעזוב את הבית. לתת לה לגדול בסביבה סטריילית ולהחליט בשבילה על הכול — פירושו להבטיח שיום אחד, כשתצא לרחוב, תיפול במלכודת הראשונה, ואחרים ינכסו לעצמם את האבן היקרה שהקפדנו כל כך להסתיר.

מסקנת הרב

נכון שהיא זקוקה להגנה, אבל אין לנעול אותה: יש לאפשר לה לעמוד על שלה בעצמה.

לקח לשולחן

אנו קוראים "הגנה" למה שהוא לפעמים שימור תחת פעמון זכוכית. מי בביתנו מעולם לא נדרש להחליט לבד משום שאנו החלטנו במקומו? מה נוכל להפקיד בידיו כבר השבוע?

הצגה

בכל הפרק הזה דינה אינה אומרת מילה. איננו יודעים מה היא חושבת על שכם, על אחיה או על אביה. היא מכונה רק בידי אחרים: בת לאה, ואחר כך אחות.

השאלה

מה אומרת לנו שתיקתה של דינה — ומדוע יעקב אינו חסין מביקורת?

התשובה

"ושאול בן הכנענית" (בראשית מו, י) — בנה של דינה, לפי רש"י.

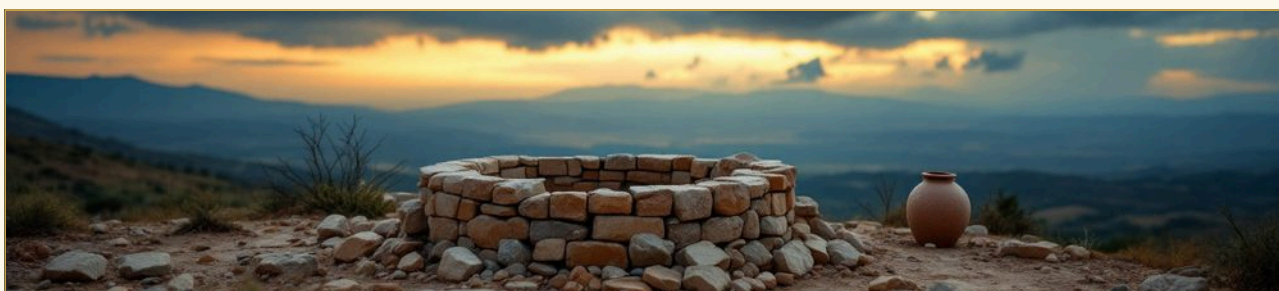
היא הייתה ודאי רוצה כל כך לעמוד על שלה, להיות מרכז הכובד של המשפחה. לא אפשרו לה. לכן יעקב אינו חסין מכל ביקורת במה שעובר על בתו. חז"ל אומרים אף שדינה עזבה בקושי את בית שכם. כשבאו לשחרר אותה, היה צריך להכריח אותה: אם אצא מכאן, אמרה, איש לא ירצה בי עוד. היה צריך ששמעון יתחייב לשאת אותה כדי שתלך אחריו, וממנו נולד בן, שאול, "בן הכנענית". מדרש אחר מדבר על בת, שאומצה במצרים בידי אשת פוטיפר. האם נשארה דינה במשפחה, או שמתה בטרם עת בעקבות הטרדיה הזאת? הכתוב אינו אומר.

מסקנת הרב

היא הייתה רוצה כל כך לעמוד על שלה, ולהיות מרכז הכובד של המשפחה, אבל לא אפשרו לה.

לקח לשולחן

מי במשפחתנו לעולם אינו מדבר על עצמו ומכונה רק בידי אחרים — "הבן של", "האחות של"? האם שאלנו אותו מה הוא חושב?

הצגה

כשיעקב שומע על הפגיעה בביתו, הוא שותק. זה הרגע, אומר הרב, לעבור על כל החינוך שנתן, חז"ל רשמו לחובתו שלוש נקודות.

השאלה

מדוע אסון הפוקד את ילדינו צריך להביא אותנו לבחון את דרכנו?

התשובה

"וענתה בי צדקתי" (בראשית ל, לג); "ושבתי בשלום אל בית אבי" (בראשית כח, כא).

הנקודה הראשונה היא הדיבור אל לבן: אני איש ישר, מעשיי יעידו על צדקתי. אין מתפארים במה שעושים; מה שנעשה צריך להיעשות לשם שמים.

השנייה היא הנדר שלא קוים. יעקב הבטיח, אם ישוב בשלום אל בית אביו, להקים מזבח לבוראו. הוא לא עשה זאת. לכן, בין שובו לבין הגעתו לבית אביו, מתרחשת סדרה של מאורעות עצובים. כשנודרים נדר, יש לקיים אותו.

השלישית היא שלא ידע לאזן את יחסו לבני לאה.

מסקנת הרב

לפעמים אנו צדיקים כל כך, שאנו חושבים שלא יכול לקרות לנו רע.

לקח לשולחן

איזו הבטחה הבטחנו ברגע קשה, ומעולם לא קיימנו? באיזו "צדקה" אנו מתפארים קצת יותר מדי? והאם אחד מילדינו מרגיש שמביטים בו פחות מאשר באחרים?

הצגה

שכם אינו סתם אדם: הוא בן חמור, נשיא הארץ. זיווג כזה היה קידום. וחמור מציע יותר: בנותיכם לנו, בנותינו לכם; אפילו נימול.

השאלה

מה מסוכן בהצעת ברית שנראה כי היא נותנת הכול?

התשובה

"והתחתנו אתנו: בנתיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם" (בראשית לד, ט).

זיווג כזה העניק אורחות מלאה בארץ. הפרק מבליט כך את תופעת ההתבוללות: מצבו של עם שהוא מיעוט, שאינו מבוסס, שאינו מוכר, המתפתה לנצל את החסד הזה כדי שיכירו בו ולהשתחרר בקרב האומות. כבר ראינו ניסיונות להשתלט על רחמו של העם, עם שרה ועם רבקה; ואצל לבן, את היומרה: הבנות בנותי, והבנים בניי.

חמור רוצה להיכנס למנהגי משפחת יעקב, ובשם ההסכמה הזאת למול את נתיניו — מחווה שבעצם אינה מחייבת בשום דבר אחר. הוא פותח את הסכרים של הבדלה שהמשפחה רצתה שתהיה הרמטית: לחיות יחד באופן אוניברסלי, בלי שהערכים הדתיים יהיו מחיצה.

ביום השלישי אנשי שכם כואבים — לא רק מן המילה, אומר הרב, אלא משום שנכנעו לפיתוי הזה.

לקח לשולחן

איזה "קידום" הציעו לנו בתמורה למעט מזהותנו? מה קיבלנו שבעצם לא חייב אותנו בדבר — ומה הפסדנו בכך?

הצגה

שמעון ולוי מכים את העיר שכם לפי חרב כדי לנקום את נקמת אחותם. יעקב אינו אומר דבר באותה שעה. הוא ממתין לסוף ימיו כדי לומר: בקהלם אל תחד כבודי.

השאלה

שני אחים נוקמים את כבוד אחותם. מדוע אביהם, במקום לתמוך בהם, מתנער מהם עד דבריו האחרונים?

התשובה

"שמעון ולוי אחים, כלי חמס מכרתיהם" (בראשית מט, ה); "עכרתם אתי... ואני מתי מספר" (בראשית לד, ל).

בני לאה, אחיה האמיתיים של דינה, הם שמתערכים. הם חששו שאם יהרגו רק את שכם, האוכלוסייה תגן על מנהיגה: הם העדיפו להשתיק את העיר כולה. כשיעקב מרים את קולו, הוא אומר: עכרתם אותי, ואני מתי מספר והם רבים.

הגינני האמיתי בא בסוף ימיו: בקהלם אל תחד כבודי. ללוי לא יהיה חלק והוא יפוזר בתוך העם; נחלת שמעון תהיה מובלעת בנחלת יהודה, בלועה בה במידה מסוימת.

ההמשך נותן לגינוי הזה את משמעותו החדה ביותר. שמעון, שהגן באלימות כזאת על כבוד אחותו, ייכנע לבנות מואב, ואחד מנשיאיו, זמרי בן סלוא, יגיע עד כדי לחת דוגמה לשבטים האחרים. פינחס, צאצא לוי, יישאר נאמן לדרכו.

מסקנת הרב

היעדר נחלתו של לוי גרם לכך שנעשה נחלתו של ה', והוא המיועד להיות מחנך העם.

לקח לשולחן

הכעס המגן על כבוד תמיד בטוח בצדקתו. מה שברנו השנה בשם מטרה צודקת? והאם נשארו נאמנים, לאחר מכן, לתביעה שבשמה פעלנו אז?

הצגה

משתתף תמה: אומרים שיעקב הוא איש האמת, ובכל זאת כל חייו עוברים בתחבולה. האין זו סתירה? הרב משיב באותיות המילה "אמת" עצמה.

השאלה

כיצד יכול איש האמת להיות גם איש התחבולה?

התשובה

"תתן אמת ליעקב" (מיכה ז, כ); "שכל את ידיו" (בראשית מח, יד).

"אמת" נכתבת באות הראשונה של האלף־בית, באחרונה ובאמצעית. האמת אינה אפוא קו שיש לו מעמד מיוחד ומוציא את כל הדרכים האחרות: היא בצומת של כל הדברים, נקודת המפגש של כל הקווים המרכיבים את חיינו.

זה שיכול ידיו של יעקב בברכו את בני יוסף: אני יודע שזה הבכור וזה הצעיר, אבל מנשה ואפרים הם ישות אחת בנקודת ההצטלבות. התורה היא אמת שנגלתה מלמעלה; אבל היא גם האמת שאנו נקראים לגלות.

לכן יש להימנע ממושג הפסולת: ישמעאל ועשו אינם קליפות שיש לזרוק. הקליפה, במידה שהיא מגינה על הפרי, יש לה משמעות ומעלה.

מסקנת הרב

האמת נמצאת בצומת של כל הדברים, היא נקודת המפגש של כל הדרכים המרכיבות את חיינו.

לקח לשולחן

באיזה נושא, במשפחה, כל אחד חושב שהאמת בידו לבדו? האם נוכל למצוא יחד את נקודת ההצטלבות שבה דרכינו נפגשות?